Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Okolnosti vylučující protiprávnost jednání státu v mezinárodním právu veřejném

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

2015 Autor: Natálie Milerová

VIII. ročník SVOČ

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do VIII. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracovala samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ čí jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK, včetně užití třetími osobami.

V Praze dne 16. dubna 2015

.....

Natálie Milerová

Obsah

1. ÚVOD **4**

2. NÁVRH ČLÁNKŮ O ODPOVĚDNOSTI STÁTŮ **4**

2.1 Historie Návrhu článků o odpovědnosti států **4**

2.2 Vývoj Návrhu od r. 2001 ..... **5**

2.3 Pojem odpovědnosti státu dle Návrhu **6**

2.4 Prvky odpovědnosti dle Návrhu **6**

2.5 Přičitatelnost **6**

2.6 Obsah Odpovědnosti **7**

2.7 Donucení **7**

3. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST **7**

3.1 Souhlas **8**

3.2 Sebeobrana **10**

3.3 Protiopatření **16**

3.4 Vyšší moc **18**

3.5 Tíseň **19**

3.6 Krajní nouze **20**

4. ZÁVĚR **23**

Seznam použité literatury **24**

1. ÚVOD

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou jak v mezinárodním právu tak i ve vnitrostátním právu považovány za záruku, že subjekty nebudou postihovány za jednání, které sice naplňuje definici protiprávního jednání, ale kterého se dopustili za okolností, které toto jednání ospravedlňují nebo dokonce je mohou činit žádoucím. Jakkoliv je otázka odpovědnosti státu za porušení mezinárodního práva otázka velmi aktuální a ožehavá, je neméně ožehavé a žádoucí jasně definovat ta jednání, které by za protiprávní považována být neměla.

Vývoj mezinárodního práva jednoznačně prokazuje, že v praxi se vyskytují situace, kdy se státy i nezaviněně dostanou do situace, kdy se dopouští jednání, které je jinak protiprávní, a to z důvodů, že odvrací jiné hrozící nebezpečí nebo se brání či jsou v důvěře, že jednají poprávu.

Z judikatury mezinárodních soudů je rovněž zřejmé, že je k těmto okolnostem vždy přihlíženo a jsou zvažovány co do jejich významu a oprávněnosti tvrzení. Obecně lze shrnout, že předložená seminární práce si klade za cíl představit na podkladu návrhu článku úmluvy o mezinárodní odpovědnosti států, základní skutkové podstaty okolností vylučující protiprávnost.

2. NÁVRH ČLÁNKŮ O ODPOVĚDNOSTI STÁTŮ

2.1 Historie Návrhu článků o odpovědnosti států

Přesto že je pro funkčnost mezinárodního práva veřejného pojem odpovědnosti jeden z nejzásadnějších, dodnes neexistuje závazná úmluva, která by jej upravovala (což lze přičítat skutečnosti, že v prostředí decentralizovaného mezinárodního práva je úprava takového pojmu a jeho podmínek značně komplikovaná - v důsledku absence centrální moci musí také sám poškozený stát uplatnit vůči škůdci své kompenzační nároky). Můžeme se tedy odkazovat pouze na mezinárodní obyčeje a příslušnou judikaturu. Úskalím mezinárodních obyčejů je ovšem fakt, že jsou často státy vykládány rozdílně a nejednotně.

Z pohledu judikatury lze za historicky klíčový pokládat rok 1928, kdy se Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti ve věci Chorzów Factory konstatoval, že jakékoliv

porušení právního závazku s sebou nese povinnost nápravy, čímž de facto poprvé kvalifikovaně definoval pojem odpovědnosti.

Závaznou kodifikaci odpovědnosti si jako jeden ze svých hlavních cílů stanovila Komise pro mezinárodní právo a to již na svém prvním zasedání roku 1949. Roku 1953 byla Komise z důvodu nečinnosti ve věci kodifikace odpovědnosti Valným shromážděním znovu vyzvána. Roku 1954 Komise určila F. V. Garcíu Amadora jako zvláštního zpravodaje pro otázky odpovědnosti, Valné shromáždění ale kritizovalo jeho úzkou koncepci (zaměřoval se hlavně na diplomatickou ochranu, nikoliv na samotnou odpovědnost států) a proto roku 1963 jeho pozici převzal Roberto Ago, jehož zpráva se stala podkladem dalšího jednání Komise. První úplná verze byla Komisí představena roku 1996 - na to členské státy OSN vznesly námitky, které byly použity jako podklad k přepracování, které vyústilo ve finální verzi Návrhu článků o odpovědnosti státu za mezinárodní protiprávní jednání (dále jen Návrh), jenž byla přijata roku 2001.

2.2 Vývoj Návrhu od r. 2001

Roku 2001 Komise přijala Návrh a v souladu s čl. 23 svého Statutu se rozhodla doporučit Valnému shromáždění zaznamenat existenci Návrhu ve své rezoluci a připojit k ní text Návrhu jako přílohu, dále doporučila možnost svolání mezinárodní konference, která by se tímto návrhem zabývala. Valné shromáždění na základě doporučení komise Návrh ve své rezoluci zaznamenalo a text Návrhu k ní připojilo jako přílohu, také Návrh doporučilo k pozornosti vlád (bez otázky budoucího přijetí Návrhu či jiných souvisejících otázek). Valné shromáždění se rovněž rozhodlo zahrnout do předběžného pořadu svého 59. zasedání položku nazvanou ,,Odpovědnost států za mezinárodní protiprávní jednání‘‘

Roku 2004 Valné shromáždění požádalo Generálního tajemníka, aby vyzval vlády k předložení svých písemných připomínek k jakýmkoliv budoucím otázkám týkajících se Návrhu, dále ho požádalo, aby připravil shrnutí rozhodnutí mezinárodních soudů, tribunálů a jiných orgánů, které se vztahují k obsahu Návrhu, dále aby vyzval vlády k předložení informací o své praxi v otázce obsahu Návrhu, Generální tajemník byl požádán, aby všechen tento materiál předložil v dostatečném předstihu před 62. zasedáním a Valné shromáždění se znovu rozhodlo zahrnout do předběžného pořadu svého 62. zasedání položku nazvanou ,,Odpovědnost států za

mezinárodní protiprávní jednání‘‘ - stejnou proceduru zvolilo Valné shromáždění i během let 2007, 2010 a 2013.

Roku 2007 Valné shromáždění pověřilo Šestý výbor otázkou možné budoucí úmluvy o odpovědnosti států a dalších příslušných akcí na základě Návrhu. Šestý výbor byl stejným úkolem opětovně pověřen roku 2013. Roku 2013 také Valné shromáždění uznalo, že rostoucí počet rozhodnutí mezinárodních soudů, tribunálů a jiných orgánů vztahujících se k obsahu Návrhu podporuje jeho význam a užitečnost a znovu jej doporučilo k pozornosti vlád (opět bez otázky budoucího přijetí Návrhu či jiných souvisejících otázek). Další projednávání otázky Návrhu proběhne roku 2016.

2.3 Pojem odpovědnosti státu dle Návrhu

Komise v Návrhu vychází z pojmu ,,responsibility'' (do českého jazyka překládán jako ,,odpovědnost‘‘), kterým se rozumí povinnost nést následky svého jednání, které lze dle Návrhu kvalifikovat jako protiprávní. Naproti tomu stojí pojem ,,liability'', jenž je výrazem pro povinnost náhrady škod vzniklých v důsledku jednání, které není v rozporu s MP.

2.4 Prvky odpovědnosti dle Návrhu

Již v čl. 1 Návrhu je řečeno, že aby nastala státu mezinárodní odpovědnost, musí dojít k jeho mezinárodně protiprávnímu jednání, což je v čl. 2 rozvedeno do dvou konkrétních podmínek: jednání musí být státu přičitatelné dle mezinárodního práva a musí zakládat porušení mezinárodního závazku (což je rozvedeno ve čl. 3, podle kterého je jednání státu kvalifikované jako mezinárodně protiprávní, když je upraveno mezinárodním právem, čemuž zároveň nebrání, je-li takové jednání v souladu s vnitrostátním právem).

2.5 Přičitatelnost

Přičitatelnost jednání státu rozvádí celá druhá kapitola. Hlavním subjektem odpovědnosti je dle Návrhu v první řadě vždy stát jakožto jediný nositel plné subjektivity na poli mezinárodního práva. Státu bude přičítáno každé jednání státního orgánu, osob a entit, které jsou zmocněny k výkonu státní moci, orgánů či jinak zmocněných jednáních ultra vires, otázky týkající se ,,failed states‘‘ a jednání soukromých osob či skupin jednajících dle pokynů státu.

2.6 Obsah Odpovědnosti

O obsahu mezinárodní odpovědnosti státu se zabývá Část druhá, která nám již na svém začátku říká, že mezinárodní odpovědnost, tak jak je definována v Části první, nese právní důsledky. Odpovědnost je vyvolána porušením primární normy, z čehož lze snadno usoudit, že prvním aspektem odpovědnosti je povinnost ukončit porušování dané normy - tedy protiprávního jednání, druhým aspektem následujícím po ukončení takového jednání je náhrada škody, kterou jednání způsobilo - tedy reparace.

2.7 Donucení

Donutí-li jeden stát druhý k mezinárodnímu protiprávnímu jednání a je si toho vědom, nese za toto jednání odpovědnost. Okolnosti vylučující protiprávnost se od donucení liší v tom, že zde odpovědnost nevzniká nikomu.

3. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST

Jako okolnosti vylučující protiprávnost můžeme definovat takové okolnosti, které v případě naplnění jejich podmínek zbaví jednání státu jeho protiprávnosti, a tím vyloučí vznik jeho mezinárodní odpovědnosti za protiprávní jednání. Zároveň však aby mohlo dojít k uplatnění okolností vylučujících protiprávnost, jednání státu nesmí být v rozporu s ius cogens.

Jednotlivými okolnostmi vylučujícími protiprávnost (*circumstances precluding wrongfulness*) se zabývá celá pátá kapitola Návrhu a jsou jimi souhlas (*consent*, čl. 20), sebeobrana (*self-defence*, čl. 21), protiopatření (*countermeasures in respect of an internationally wrongful act*, čl. 22), vyšší moc (*force majeure*, čl. 23), tíseň (*distress*, čl. 24) a krajní nouze (*necessity*, čl. 25).

3.1 Souhlas

Podmínkou této okolnosti je soulad vůle obou dotčených subjektů, který ale zároveň nepřekračuje jejich právní pozice a nezahrnuje porušení kogentních norem chránících zájmy celého mezinárodního společenství.

Souhlas je možné udělit jak formou smluvního ujednání, které pak bude obsahovat i podmínky pro jeho odvolání. Nicméně není neobvyklé ani udělení souhlasu ad hoc pro jedno konkrétní jednání státu, který buď předchází danému jednání nebo maximálně je poskytnut v průběhu takového jednání. Souhlas, který je státem udělen dodatečně nelze považovat za okolnost vylučující protiprávnost, protože nebyl v době jednání, jinak protiprávního, znám. Naopak dodatečný souhlas je považován za zřeknutí se práva domáhat se mezinárodní odpovědnosti narušitelského státu a je samostatně upraven v návrhu v čl. 45.

Po tom co získalo Portugalsko v 18. století moc nad třemi pobřežními územími indického poloostrova. Aby bylo možné spojení mezi těmito územími, udělila na začátku 19. století Velká Británie, jejíž byla Indie v tu dobu stále kolonií, Portugalsku právo průchodu přes Indické území, které Portugalsko uplatňovalo. Toto právo bylo zpočátku tolerováno i nástupnickou samostatnou Indií, dokud si roku 1950 indická vláda nevzala za cíl zarazit Portugalsku užívání tohoto práva a to s cílem připojení portugalských území k Indii.

Po vzpourách v enklávách roku 1954 Indie znemožnila portugalským vojenským složkám a civilním představitelům portugalské státní správy projití přes indické území a roku 1960 se Portugalsko obrátilo na Mezinárodní soudní dvůr z důvodu, že mu Indie odepřela průchod přes její území a argumentovalo tím, že na základě dlouholeté praxe vznikl obyčej a mají tedy na průchod právo a dotázalo se Mezinárodního soudního dvora na možnost existence takového práva nezbytného pro výkon moci nad svým územím. Také se Portugalsko domáhalo toho, že indická kontrola průchodu přes území by neměla zasahovat do výkonu moci Portugalska nad jeho územím. Indie argumentovala tím, že nemůže vzniknout obyčej mezi dvěma státy a Portugalsko tedy na průchod žádné právo nemá.

Z pohledu Mezinárodního soudního dvora neexistuje důvod, proč by obyčej mezi dvěma státy vzniknout nemohl. V historii byl ovšem obsah práva průchodu takový, že pouze pro průchod soukromých osob, úředníků a zboží existovala stálá a jednotná praxe, která následně dala vzniknout vzájemným právům a závazkům a tedy i mezinárodnímu obyčeji mezi těmito dvěma státy - zde byl vysloven souhlas Velké Británie a následně zachováváním této praxe i souhlas ze strany Indie, který vyloučil protiprávnost takového chování ze strany Portugalska.

Pro případ průchodů ozbrojených složek bylo ale vždy vyžadováno povolení pro každý jednotlivý případ a ozbrojené složky tedy nepřecházely na základě uděleného práva průchodu, ale na základě konkrétního souhlasu. Ani fakt, že souhlas byl do té doby udělen pokaždé, nezakládá vznik obyčeje a proto se průchod ozbrojených složek nikdy právem stát nemohl. A jelikož souhlas pro tento konkrétní průchod udělen nebyl, nezle se na souhlas odvolávat. Proto rozhodl Mezinárodní soudní dvůr, že indické odmítnutí nebylo porušením žádného práva, pouze uplatněním jejich kontrolní a regulační pravomoci nad vlastním územím.

3.2 Sebeobrana

Podle Návrhu aby byla sebeobrana považována za okolnost vylučující protiprávnost, musí být vykonaná v souladu s čl. 51 Charty OSN:

,,Žádné ustanovení této Charty neomezuje, v případě ozbrojeného útoku na některého člena Organizace spojených národů. přirozené právo na individuální nebo kolektivní sebeobranu, dokud Rada bezpečnosti neučiní opatření k udržení mezinárodního míru a bezpečnosti. Opatření́ učiněná členy při výkonu tohoto práva sebeobrany oznámí se ihned Radě bezpečnosti; nedotýkají se nikterak pravomoci a odpovědnosti Rady bezpečnosti, pokud jde o to, aby kdykoli podle této Charty podnikla takovou akci, jakou považuje za nutnou k udržení nebo obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti. ‘‘

Sebeobranu můžeme definovat jako reciproční opatření k zachování práv daného státu, jako taková úzce souvisí se zákazem použití síly a dříve se používala k ospravedlnění volnostní politiky. Porušení primární normy vyvolává dvě samostatné povinnosti a to sice ukončit její porušování a povinnost reparace. K vynucení ukončení porušování primární normy slouží právě opatření nezbytná k zachování práv, která musí být ukončena v okamžiku, kdy dojde k ukončení porušování primární normy. K vynucení reparace slouží tzv. ,,plnoobsažná‘‘ protiopatření, která mají být ukončena v okamžiku realizace reparace. Právě právo na donucovací opatření, které odpovídá způsobu porušování primární normy (v tomto případě použití síly) se vžilo jako právo na sebeobranu.

Vzhledem k tomu, že zákaz použití síly je normou ius cogens a její porušení vyvolává závazky erga omnes a tudíž uplatnit právo na sebeobranu může kterýkoliv stát mezinárodního společenství (právo na kolektivní sebeobranu), nejen stát přímo zasažený (právo na individuální sebeobranu). Právo na kolektivní sebeobranu je však pouze právem, nikoliv povinností, proto státy, které se nacházejí v permanentně v situaci nebezpečí, uzavírají smlouvy o sebeobraně, které již povinnost kolektivní sebeobrany vytváří.

Jak v případě individuální tak kolektivní sebeobrany musí být ale splněny závazky vyplývající z článku 51 Charty Organizace spojených národů a to konkrétně oznámit takovou akci Radě bezpečnosti a pokračovat v ní pouze do té doby, dokud

Rada bezpečnosti nepodnikne akci, kterou v této situaci považuje za nutnou dle kapitoly VII Charty. Z toho vyplývá, že k takovým opatřením nejsou povolány pouze členové mezinárodního společenství, ale i mezinárodní společenství jako celek, pouze ale společenství jako celek je oprávněno po dosažení cíle vynucovat reparace. Pokud by Rada bezpečnosti taková opatření nepřijala (či přijmout nemohla z důvodu uplatnění práva veta jedním ze stálých členů), uplatnění práva na sebeobranu končí až zastavením agrese, ti kdo sebeobranu uplatňují však stále nejsou oprávněni v pokračování k vynucení reparace.

Roku 1837, když se v provincie Horní Kanada (dnešní Ontario) se vzbouřila proti britské nadvládě, ovládla skupina vzbouřenců ostrov Navy Island, který se nachází v blízkosti s hranicí se Spojenými státy. Vzbouřenci začali následně tento ostrov využívat jako základnu, ze které organizovali a vedli útok na britské lodě. Základna byla sympatizanty ze Spojených států zásobována prostřednictví lodi Caroline, na které se zároveň na ostrov dostávaly další posily. Britské lodě se vydaly ji potopit k ostrovu Navy Island, loď ale kotvila na území Spojených států, kde ji nakonec i britské lodě zapálily a Caroline byla nakonec zničena na Niagárských vodopádech, přičemž zemřeli dva členové její posádky.

Po této události následovala několikaletá korespondence mezi Velkou Británií a Spojenými státy, ze které se nejvýznamnějším stal dopis amerického ministra zahraničích věcí Daniela Webstera britskému ministru Henrymu Foxovi ze dne 24. dubna 1841, ve kterém byla vymezena kritéria legální sebeobrany, ze kterých vychází mezinárodní právo dodnes.

,,Za těchto okolností (...) bude na vládě jejího Veličenstva, aby prokázala, na základě jakých skutečností a pravidel vnitrostátního práva má býti zničení ,,Caroline‘‘ obhájeno. Bude na této vládě, aby prokázala nezbytnost sebeobrany, okamžitou, nepřekonatelnou, neponechávající žádný výběr prostředků a žádný moment k uvážení. Bude na ní, aby prokázala, že kanadské místní úřady i za předpokladu, že jim nezbytnost okamžiku vůbec dovolila vstoupiti na území USA - neučinily nic nerozumného či přehnaného; neboť akt ospravedlňovaný nezbytností

sebeobrany musí býti touto nezbytností omezen a zůstat jasně v jejím rámci. (...) Nezbytností, o níž vláda USA nemůže věřiti, že existovala.‘‘[1]

Spojené státy a Velká Británie nakonec v srpnu 1842 uzavřely Webster-Ashurton Treaty, kterou spor mimo jiné ukončili.

Při převratu v Nikaragui roku 1979 byli pravicoví Somózové nahrazeni levicovými Sandinisty, což vedlo k občanské válce, ve které proti sobě stála sandistická vláda na jedné straně a kontrarevolucionáři reprezentováni partyzánským hnutím Contras na straně druhé. Hnutí Contras bylo podporováno Spojenými státy, které v rámci této podpory zavedly ekonomické sankce proti sandinistické vládě, což odůvodnily tím, že vláda podporuje ozbrojenou pozici v sousedním El-Salvadoru proti tamější vládě, se kterou Spojené státy udržují přátelské styky.

Roku 1984 se sandistická vláda obrátila na Mezinárodní soudní dvůr s tím, že jednání Spojených států považuje za prošení mezinárodního obyčejového práva, dle ní se Spojené státy dopustily přímého použití ozbrojené síly, když zaminovaly nikaragujské přístavy, což mělo za následek vysoké škody na nikaragujských i zahraničních lodích. Za další použití síly považovala sandinistická vláda útok a zničení nikaragujských přístavů, ropných zařízení a námořní základny (skutečným záměrem Spojených států bylo zabránit dodávkám zbraní ze Sovětského svazu do El-Salvadoru. Dále napadla Nikaragua Spojené státy za podporu protivládního hnutí Contras a to sice organizováním, výcvikem a poskytnutím vybavení.

Ve věci sebeobrany individuální a kolektivní se Mezinárodní soudní důr vyjádřil pro existenci výjimky ze zákazu použití síly a tím je čl. 51 Charty Spojených národů. Státy však nemají právo na kolektivní ozbrojené odpovědi na jednání, které nebylo ozbrojené. Napadený stát musí deklarovat, že byl napaden a musí zde existovat žádost napadeného a teprve po tom může nastoupit kolektivní sebeobrana. Třetím státům nenáleží, aby takovou situaci samy hodnotily. Stejně tak pro individuální sebeobranu je podmínkou ozbrojený útok.

Pro vymezení pojem agrese (tedy ozbrojeného útoku) se Mezinárodní soudní dvůr odvolal na rezoluci Valného shromáždění, která odráží i obyčejové právo a agresi vykládá jakožto nejen akce pravidelných ozbrojených sil překračující hranice

[1] *ŠTURMA, Pavel. Casebook: výběr případů z mezinárodního práva veřejného. 2. dopl. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze,* Právnická fakulta, 2010, 246 s. Scripta iuridica, 8. ISBN 978-808-7146-378, str. 234 - 235

státu, ale i jiné ozbrojené skupiny, jejichž akce by byly stejně závažné jako akce pravidelných ozbrojených sil. Pod to Mezinárodní soudní dvůr dodávky zbraní protivládnímu hnutí ani jinou logistickou podporu nezahrnuje, zároveň ale usuzuje, že takové jednání může být považováno za hrozbu, použití síly nebo zasahování do vnitřních či vnějších záležitostí států.

K právu na sebeobranu se také vztahuje poradní posudek z roku 1996 vydaný Mezinárodním soudním dvorem, o který je svou rezolucí požádalo Valné shromáždění. Otázkou, kterou Valné shromáždění položilo, bylo, zda je hrozba nebo použití jaderných zbraní dovoleno mezinárodním právem za jakýchkoli okolností.

V rozsudku nazvaném Legalita hrozby nebo použití jaderných zbraní (*Legality of the threat or use of nuclear weapons*) se k použití jaderných zbraní v rámci sebeobrany vyjádřil následovně:

,,The entitlement to resort to self-defence under Article 51 is subject to certain constraints. Some of these constraints are inherent in the very concept of self-defence. Other requirements are specified in Article 51.

The submission of the exercise of the right of self-defence to the conditions of necessity and proportionality is a rule of customary inter- national law. As the Court stated in the case concerning *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua* v. *United States of America)* : there is a "specific rule whereby self-defence would warrant only measures which are proportional to the armed attack and necessary to respond to it, a rule well established in customary inter- national law" (I.*C.*J. *Reports 1986,* p. 94, para. 176). This dual condition applies equally to Article 51 of the Charter, whatever the means of force employed.

The proportionality principle may thus not in itself exclude the use of nuclear weapons in self-defence in al1 circumstances. But at the same time, a use of force that is proportionate under the law of self-defence, must, in order to be lawful, also meet the requirements of the law applicable in armed conflict which comprise in particular the principles and rules of humanitarian law. ‘‘[2]

[2] *Legality of the threat or use of nuclear weapons, I. C. J.* 1996

Některé státy upozornily na možnost stupňování odvetných jaderných útoků, které mohou mít dopady na životní prostředí a třetí státy a v souvislosti s tím musí být na podmínku proporcionality také nahlíženo a v zásadě její uplatnění znemožňuje. Mezinárodní soudní dvůr se vyslovil, že státy, které pomýšlí na použití jaderných zbraní v rámci sebeobrany, musí tato rizika vzít v potaz.

Podle některých států je i pouhé držení takových zbraní protiprávní hrozbou použití síly. Podle Mezinárodního soudního dvora je možné se takto domnívat u států, které aplikují politiku odstrašení, z které je zřejmé, že úmysl použití jaderných zbraní je věrohodný. Rozpor s článkem 2 odstavce 4 Charty Organizace spojených národů závisí na tom, zda je uvažované použití síly namířeno proti teritoriální celistvosti, politické nezávislosti jiného státu, cílům Organizace spojených národů nebo jako prostředek obrany, která ale poruší zásady nezbytnosti a proporcionality

Vzhledem ke stavu mezinárodního humanitárního práva Mezinárodní soudní dvůr nerozhodl, je-li či není hrozba či použití jaderných zbraní v souladu s mezinárodním právem v extrémní situaci sebeobrany, při níž by bylo v sázce samotné přežití státu.

S cílem zastavit ozbrojené konflikty mezi nově vzniklým státem Izrael a sousedními arabskými státy spolu původním arabským obyvatelstvem vydala roku 1948 Rada bezpečnosti Organizace spojených národů rezoluci, která rozhodla o příměří na celém území tehdejší Palestiny a roku 1949 za zprostředkování Organizace spojených národů byly uzavřeny dohody o příměří mezi státem Izrael a sousedními arabskými státy včetně Jordánska. V dohodě s Jordánskem byla stanovena mimo jiné stanovena demarkační linie příměří (tzv. Zelená linie) a obě strany se zavázaly, že nebude ozbrojenými silami ani žádnou jejich částí překročena.

Během války roku 1967 však bylo celé území Palestiny v podobě, ve které bylo pod britským mandátem před rokem 1948, okupováno Izraelem, včetně Západního břehu Jordánu ležícího východně od Zelené linie. Rada bezpečnosti několika rezolucemi vyzvala Izrael ke stažení svých jednotek z okupovaného území.

Izraelské vedení začalo od roku 1996 plánovat výstavbu zdi na území Západního břehu Jordánu, která byla vládou schválena roku 2003. Dle zprávy generálního tajemníka Organizace spojených národů by se mezi zdí a Zelenou linií nacházel prosto o velikosti zhruba 975 km^2, což zahrnuje okolo 16,6 % celkového

území Západního břehu Jordánu a značná část Palestinců by se ocitla odříznuta od zbytku svého národa.

Valné shromáždění požádalo Mezinárodní soudní dvůr o posudek: jaké jsou právní následky plánované zdi budované okupační mocností na okupovaném území? K právu na sebeobranu jakožto okolnosti vylučující protiprávnost, se Mezinárodní soudní dvůr vyjádřil, že se týká ozbrojeného útoku jednoho státu na druhý a okupované území není státem, přesto má ale stát Izrael právo i povinnost chránit životy svých obyvatel, nicméně jeho jednání musí být v souladu s mezinárodním právem.

,,The Court has thus concluded that the construction of the wall constitutes action not in conformity with various international legal obligations incumbent upon Israel. However, Annex **1** to the report of the Secretary-General states that, according to Israel: "the construction of the Barrier is consistent with Article 51 of the Charter of the United Nations, its inherent right to self-defence and Security Council resolutions 1368 (2001) and 1373 (2001)". More specifically, Israel's Permanent Representative to the United Nations asserted in the General Assembly on 20 October 2003 that "the fence is a measure wholly consistent with the right of States to self-defence enshrined in Article 51 of the Charter"; the Security Council resolutions referred to, he continued, "have clearly recognized the right of States to use force in self-defence against terrorist attacks", and therefore surely recognize the right to use non-forcible measures to that end (AIES-10lPV.21, p. 6).

Under the terms of Article 51 of the Charter of the United Nations: "Nothing in the present Charter shall impair the inherent right of individual or collective self-defence if an armed attack occurs against a Member of the United Nations, until the Security Council has taken measures necessary to maintain international peace and security."
Article 51 of the Charter thus recognizes the existence of an inherent right of self-defence in the case of armed attack by one State against another State. However, Israel does not claim that the attacks against it are imputable to a foreign State. The Court also notes that Israel exercises control in the Occupied Palestinian Territory and that, as Israel itself states, the threat which it regards as justifying the construction of the wall originates within, and not outside, that territory. The situation is thus different from that contemplated by Securi1.y Council resolutions 1368 (2001)

and 1373 (200l), and therefore Israel could not in any event invoke those resolutions in support of its claim to be exercising a right of self-defence. Consequently, the Court concludes that Article 51 of the Charter has no relevance in this case. ‘‘[3]

3.3 Protiopatření

Mluvíme-li o protiopatření, jde o jednání státu, které vede k přimění jiného státu, aby ukončil své protiprávní jednání. V provádění je vyžadována proporcionalita a nesmí poškozovat třetí státy.

Pro opatření stanovila Komise pro mezinárodní právo také synonymum represálie, čímž chtěla vyjádřit změnu obsahu tohoto pojmu, jenž dříve zahrnoval použití síly, dnes o represáliích zahrnujících ozbrojené akty hovoříme pouze ve válečném konfliktu.

Na rozdíl od sebeobrany je protiopatření zásadně svépomocným donucovacím prostředkem. Stát zde po neúspěšném pokusu přimět poškozující stát k reparaci nastalé situace přistupuje k protiopatření, jehož obsahem je rovněž neplnění závazků vůči poškozujícímu státu. Jde-li pak o totožný či přímo související závazek, mluvíme o recipročním opatření. Může se jednat i o jakýkoliv jiný závazek, musí ale být zachována zásada proporcionality. Cílem takového protiopatření je přimět poškozující stát přijmout odpovědnost, tedy zastavit jeho protiprávní jednání a učinit reparace (cílem válečných represálií je zastavit protiprávní jednání druhé válečné strany).

Uplatnění protiopatření je subjektivním právem poškozeného státu a poškozující stát se mu musí podvolit, nikoliv uplatňovat kontra-represálie, jak tomu bylo v minulosti. To ovšem platí, když je protiprávnost jednání poškozujícího státu nesporná, což ve většině případů poškozující stát popírá. K protiopatření tedy nelze přistoupit, pokud je spor řešen před orgánem s pravomocí přijímat závazná rozhodnutí. Protiopatření pak není legální, pokud provinilý stát přistoupí na řešení sporu.

---

[3] *Legal consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I. C. J, 2004*

Skončí-li protiprávní jednání ze strany poškozujícího státu, musí skončit i protiopatření ze strany státu poškozeného.

Na požadavek proporcionality lze pohlížet buď kvantitativně, jak je tomu u recipročních protiopatření, nebo kvalitativně u jiných protiopatření, která však nikdy nesmí být v rozporu s ius cogens, protože takové jednání by vyvolávalo závazky erga omnes a postihovalo i třetí státy. Zakázaná jsou jakákoliv opatření zahrnující ozbrojené akty, proti těm musí vystoupit celé mezinárodní společenství prostřednictvím Rady bezpečnosti, která je k tomu Chartou pověřena.

Na protiopatření se před Mezinárodním soudním dvorem roku 1980 odvolal Írán v případě Diplomatického a konzulárního personálu USA v Teheránu. 4. listopadu roku 1979 se v rámci demonstrace na podporu islámské revoluce tři tisíce demonstrantů dostalo násilnou cestou na půdu velvyslanectví Spojených států amerických v Teheránu. V rámci této akce byla budova demonstranty obsazena a celý personál diplomatické i konzulární mise byl zajat. Od Íránských úřadů se očekávalo, že členům mise poskytnou ochranu a zasadí se o jejich osvobození, to se ale nestalo, navíc íránská vláda odmítla jakékoliv jednání se Spojenými státy.

Mezinárodní soudní dvůr na žádost Spojených států nařídil Íránu osvobození personálu diplomatické a konzulární mise jakožto předběžné opatření - to se ovšem Írán rozhodl ignorovat a zároveň popřel, že by měl Mezinárodní soudní dvůr v tomto případě jakékoliv oprávnění rozhodovat.

Podle Íránu se personál diplomatické a konzulární mise angažoval ve špionážních a kriminálních akcích proti íránskému vedení a proto jeho zajetí považuje za nutné protiopatření na svou ochranu.

Podle Mezinárodního soudního dvora nemůže být jednání ozbrojenců Íránu přičitatelné, jelikož neměli oficiální status zástupců či orgánů Íránu, což ovšem neznamená, že Írán nenese za tyto útoky odpovědnost, protože ve chvíli, kdy odmítl poskytnout členům diplomatické a konzulární mise ochranu, se dostal do rozporu s mezinárodními závazky vyplývajícími z Vídeňské úmluvy o diplomatických stycích z roku 1961 a Vídeňské úmluvy o konzulárních stycích z roku 1963, na jejichž základě je povinen poskytnout ochranu budov, personálu i archivu mise Spojených států. Írán nejen že opomenul svou povinnost přijmout, ale zároveň i jednání ozbrojenců schválil. Tím, že Írán nechal okupaci pokračovat porušil obě Vídeňské úmluvy mnohonásobně a opakovaně.

Mezinárodní soudní dvůr odmítl jednání Íránu jakožto protiopatření, jelikož zejména protiprávní zbavení osobní svobody lidských bytostí a jejich následné podřízení fyzickému násilí a strádání je neslučitelné s Chartou Organizace Spojených národů a Všeobecnou deklarací lidských práv a taktéž porušuje závazky plynoucí z diplomatického a konzulárního práva. Takové jednání nelze omluvit ani údajnou kriminální či špionážní aktivitou, byť by se ukázaly jako skutečné - na to má diplomatické a konzulární právo tvořící *self-contained regime* jiné mechanismy a nedotknutelnost diplomatů, konzulů a dalšího personálu stejně jako prostorů těchto misí je jedním z jeho základů.

3.4 Vyšší moc

Stát jedná v rozporu s mezinárodním právem z objektivních důvodů a současně nepřispěl k nastalé situaci, která vedla k objektivní nemožnosti použití prostředků, které by byly v souladu s mezinárodním právem.

Vyšší moc je obecně přijímaná jako okolnost vylučující protiprávnost, jelikož se jedná o objektivní důvody osvobozující jednání od protiprávnosti, nejde však pouze o vyloučení odpovědnosti, jednání zůstává protiprávní, ale z daných objektivních důvodů nevyvolává odpovědnost. Aby ale vyšší moc jako okolnost mohla být uplatněna, stát nesmí k takové události přispět.

V případě vyšší moci se jedná zejména o působení přírodních sil, které mohou například znemožnit dodávky smluvně dohodnutých komodit. Nepředvídaná vnější událost zahrnuje situaci, která je mimo vliv státu, ale způsobena lidským faktorem, jakou jsou například situace vyvolané válečnými událostmi či povstaleckými hnutí. Obě situace vedou k neaplikovatelnosti závazku, čímž se jeho naplnění nestává protiprávním. Jelikož každé pravidlo sebou nese i podmínky svého uplatnění, jejich změna způsobená objektivními důvody nemění obsah daného pravidla, ale po celou dobu působení těchto důvodů mění jeho účinnost a aplikovatelnost.

Okolnost vyšší moci se uplatnila v případu Enterprise (Spojené státy v. Velká Británie), který v roce 1853 rozhodoval arbitrážní soud. Enterprise byla americká loď, která v 19. století na pobřeží Atlantiku obchodovala s otroky. V únoru 1835 byla nepřízní počasí donucena zakotvit v britském přístavu. V tu dobu převážela kromě

jiného nákladu i 78 otroků. Událost se stala mezinárodním incidentem po tom, co britské úřady většinu otroků osvobodily (ve Velké Británii bylo otroctví zrušeno již před rokem 1834), kromě toho měl zbytek nákladu propadnout Velké Británii a Spojené státy měly čelit vysoké pokutě. Arbitrážní soud však rozhodl ve prospěch Spojených států a své rozhodnutí odůvodnil tím, že loď, která se do přístavu uchýlila z důvodu počasí, které by ji mohlo ohrozit, nemůže podléhat místnímu právu a nemohou ji tedy ani hrozit žádné sankce.

,,It is undoubtedly true, as a general proposition, that a vessel driven by a stress of weather into a foreign port is not subject to the application of the local laws, so as to render the vessel liable to penalties which would be incurred by having voluntarily come within the local jurisdiction. The reason of this rule is obvious. It would be a manifest injustice to punish foreigners for a breach of certain local laws unintentionally committed by them, and by reason of circumstances over which they had no control.‘‘[4]

3.5 Tíseň

V tomto případě v ohrožení není stát, ale osoba či osoby v postavení státního orgánu a její či jejich chování by ale v případě nenaplnění teto okolnosti bylo poté příslušnému státu přičítáno.

Takové osoby se dostávají do situace, kdy se musí rozhodnout, zda uniknout možnému život ohrožujícímu nebezpečí a tím porušil mezinárodní závazek svého státu, ospravedlnitelné je pak takové chování, kdy překročí státní hranice bez souhlasu územního suveréna, aby ochránili svůj život, popřípadě i život osob jim svěřených.

Na lodě a letadla nestátní povahy lze okolnost tísně aplikovat, musí-li se kapitán či pilot rozhodnout o takové události vztahující se na jeho posádku a další osoby na palubě. Zde je ale protiprávnost při odvolání se na okolnost tísně vyloučena vnitrostátním právem a to na základě reciprocity.

Tato okolnost lze aplikovat i na lodě a letadla nestátní povahy (především vojenské povahy). Pro lodě ji upravuje Úmluva Organizace spojených národů o

[4] *Case of the Enterprise v. Great Britain, opinions of the Commissioners and decision of the Umpire, Mr. Bates, dated 23 December 1854. In: [online]. [cit. 2015-04-16]. Dostupné z: http://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXIX/26-53.pdf*

mořském a vodním právu z roku 1982, která zahrnuje podmínky pro pokojné proplutí a výslovně předpokládá i jeho vnitrostátní úpravu obsahující zastavení či zakotvení z důvodu tísně. Taková loď ale musí respektovat vnitrostátní předpisy a neučiní-li tak ani na výzvu, může být požádána, aby tyto vody opustila a stát, v jehož vodách se nachází má právo použít donucovací kroky. Při nerespektování nese odpovědnost stát, jehož vlajku loď nese. Pro letecké přelety úprava není, ochranu letcům ale může poskytnout smluvní úprava.

Komise pro mezinárodní právo sama považuje z důvodu neustálenosti institutu tísně v mezinárodním právu její kodifikaci za obtížnou, přesto státy neuplatnily podstatnější připomínky.

V roce 2001 byl americký výzvědný letoun ER-3 poškozen po kolizi s čínskou stíhačkou, která způsobila, že byl nucen nouzově přistát na jihočínském ostrově. Avšak teprve po oficiální mezi Čínou a Spojenými státy byli členové posádky propuštěni, po další dohodě byl předán i samotný letoun.

3.6 Krajní nouze

Na rozdíl od vyšší moci, zde stát k tíži jiného státu nerespektuje určité pravidlo vědomě a úmyslně a to z důvodu, že pokládá sám sebe a své zájmy za závažně ohrožené a nemá dle vlastního posouzení žádný výběr prostředků k ochraně.

Od vyšší moci je odlišitelná tím, že stát nerespektuje pravidlo k tíži jiného státu vědomě a úmyslně, protože pokládá sám sebe a své podstatné zájmy za ohrožené, stát k jehož tíži ale dané pravidlo porušuje se v celé situaci ocitá zcela nevinně. Komise krajní nouzi zahrnuje, protože považuje zneužití v dnešní době za limitované kogentními normami. Dalšími podmínkami, které komise stanovila, jsou podstatný zájem, ohrožení, které je závažné a bezprostřední a u kterého je porušení mezinárodního práva jediným prostředkem, stát nesmí k takové situaci přispět a poškození třetího státu musí být menší než případné poškození státu dovolávajícího se na okolnost krajní nouze.

Bude-li poškozený stát namítat, že podmínky nouze nebyly naplněny, vzniká spor, který se do budoucna bude řídit běžnými soudními prostředky. Stát, který k těmto opatřením přistupuje, není jediným posuzovatelem, je však na jeho uvážení, zda

k nim v daném okamžiku přistoupí či nikoliv. Z toho lze usuzovat, že jediným případem mocenského zásahu na cizím území, u kterého se lze odvolat na stav krajní nouze, je operace proti soukromé osobě či osobám (kupříkladu takovým, kteří drží jako rukojmí občany zasahujícího státu).

Takové jednání je automaticky zbaveno protiprávnosti, když není stav krajní nouze protistranou zpochybňován. Postaví-li se ale takový stát na odpor, vzniká ozbrojený střet státních orgánů a dochází k porušení závazku použití síly a zasahujícímu státu vzniká odpovědnost erga omnes, z čehož lze vyvodit, že odvolání se na stav krajní nouze může být pouze důvodem souhlasu postiženého státu.

K okolnosti krajní nouze se vztahuje případ Gabčíkovo-Nagymaros, z roku 1997. O 20 let dříve roku 1977 byla mezi Československem a Maďarskem uzavřena mezinárodní smlouva o vybudování dvou soustav vodních děl na řece Dunaj, z nichž jedna by se nacházela na území Československa a druhá na území Maďarska a spolu by tvořily jeden neoddělitelný provozní systém. Maďarsko své práce v roce 1989 nejdříve pozastavilo a poté i zcela ukončilo z důvodu ekologických dopadů. Československo protestovalo a požadovalo po Maďarsku splnění smluvních závazků a zároveň začalo uvažovat o dalších variantách, z nichž jednu později realizovalo. Když státy nedospěly k žádné dohodě a Maďarsko roku 1992 smlouvu vypovědělo, obrátily se na Mezinárodní soudní dvůr, který následně v kontextu smluvního práva řešil otázku možnosti Maďarska pozastavit práce na výstavbě, oprávnění Československa vytvořit náhradní řešení a maďarské odstoupení od smlouvy.

Maďarsko se věci svého odstoupení od smlouvy odvolávalo na existenci stavu krajní nouze, konkrétně dopad výstavby na životní prostředí. K tomu se Mezinárodní soudní dvůr vyjádřil tak, že i kdyby takový stav existoval, nemůže se stát důvodem zániku smlouvy a je pouze okolností vylučující protiprávnost jednání státu, který by smlouvu porušil, smlouva samotná může být dočasně neúčinná, ale stále trvá.

,,54. The verification of the existence, in 1989, of the "peril" invoked by Hungary, of its "grave and imminent" nature, as well as of the absence of any "means" to respond to it, other than the measures taken by Hungary to suspend and abandon the works, are al1 complex processes.
As the Court has already indicated (see paragraphs 33 *et seq.),* Hungary on several occasions expressed, in 1989, its "uncertainties" as to the ecological impact of putting

in place the Gabčikovo-Nagymaros bar- rage system, which is why it asked insistently for new scientific studies to be carried out.

The Court considers, however, that, serious though these uncertainties might have been they could not, alone, establish the objective existence of a "peril" in the sense of a component element of a state of necessity. The word "Peril" certainly evokes the idea of "risk": that is precisely what distinguishes "peril" from material damage. But a state of necessity could not exist without a "Peril" duly established at the relevant point in time; the mere apprehension of a Possible "peril" could not suffice in that respect. It could moreover hardly be otherwise. when the "peril" constituting the state of necessity has at the same time to be "grave" and "imminent". "Imminence" is synonymous with "immediacy" or "proximity" and goes far beyond the concept of "possibility". As the International Law Commission emphasized in its commentary. the "extremely grave and imminent" peril must "have been a threat to the interest at the actual time" *(Yearbook of the International Law Commission*, 1980, Vol. *I I* , Part 2, p. 49, para. 33). That does not exclude, in the view of the Court, that a "peril" appearing in the long term might be held to be "imminent" as soon as it is established, at the relevant point in time, that the realization of that peril, however far off it might be, is not thereby any less certain and inevitable.

The Hungarian argument on the state of necessity could not convince the Court unless it was at least proven that a real, "grave" and "imminent" "peril" existed in 1989 and that the measures taken by Hungary were the only possible response to it. Both Parties have placed on record an impressive amount of scientific material aimed at reinforcing their respective arguments. The Court has given most careful attention to this material, in which the Parties have developed their opposing views as to the ecological consequences of the Project. It concludes, however, that, as will be shown below, it is not necessary in order to respond to the questions put to it in the Special Agreement for it to determine which of those points of view is scientifically better founded. ‘‘[5]

[5] *Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia); I. C. J. Reports 1997, p. 7*

4. ZÁVĚR

Ze zhodnocení případů řešených praxí vyplývá, že na některé okolnosti se státy odvolávaly častěji než na jiné. Tato situace přináší dostatek judikaturních rozhodnutí a řešených problémů, díky kterým bude případná aplikace budoucí kodifikace jednodušší. Zároveň vidíme, že v rámci teorie panují rozpory ohledně zahrnutí některých okolností do kodifikace (viz tíseň).

Vzhledem k dalšímu plánovanému projednávání Návrhu v roce 2016 tak existuje dostatek podkladů pro jeho důkladné zvážení a dotvoření do aplikovatelné podoby.

Seznam použité literatury

Primární zdroje:

Návrh článků o odpovědnosti za mezinárodně protiprávní jednání

Učebnice:

Čepelka Č., Šturma P. Mezinárodní právo veřejné. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008

Šturma a kol.. Casebook, 2010

Malenovský J. Mezinárodní právo veřejné - jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému. 5. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008

Šturma P. a kol. Odpověď mezinárodního práva na mezinárodní zločiny. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014

Crawford J. The international law commission‘s articles on state responsibility. 2. vydání. Cambridge, Cambridge university press, 2008

Dokumenty:

Materials on the responsibility of states for internationally wrongful acts. United Nations, New York 2012

Scheu H. Pojem odpovědnosti v mezinárodním právu, publikováno 2009, dostupné z: http://www.pravnickeforum.cz/archiv/dokument/doc-d33488v42932-pojem-odpovednosti-v-mezinarodnim-pravu/

Webové stránky:

Stránky Organizace spojených národů: http://legal.un.org

Stránky Mezinárodního soudního dvora: http://icj-cij.org